

Emlékezés és felejtés

*Az első és a második mohácsi (nagyharsányi) csata
18–19. századi képzőművészeti recepciója*

Az Oszmán Birodalom hadseregével vívott 1526. évi első, vesztes és a török uralom alóli felszabadító háború során 1687. augusztus 12-én lezajlott második, győztes mohácsi (nagyharsányi) csata 18–19. századi képzőművészeti reprezentációja szemléletesen világít rá a történelmi emlékezés és felejtés dinamikájára. A 18. század közepéig az első mohácsi csata ábrázolásával elsősorban külföldi megrendelésű műalkotásokon találkozunk,¹ ahogy külföldi megrendelésre születtek a nagyharsányi csatához kapcsolódó kortárs képzőművészeti ábrázolások (sokszorosított grafikák, győzelmi emlékérmek) is.²

A két mohácsi csatát már ezek a 17. század végi alkotások is gyakran együtt említették. Az összevetés a felszabadító háborút vezető Habsburg Monarchia számára kiváló propagandalehetőséget jelentett, azt hangsúlyozta, hogy ők teremtették meg a Magyar Királyság által az ország egy részén elvesztett keresztény és nemzeti identitás *renovatio*jának lehetőségét. A szimbolikus kapcsolatteremtés szemléletes példája volt Christoph Füssli az 1526. évi mohácsi csata emlékére 1531 körül készített érmének felhasználása. A felszabadító háborúk idején, 1687-ben Philipp Heinrich Müller által készített emlékérem előlapján a Füssli-féle érem csatajelenete és felirata, míg a hátlapján a második mohácsi csata ábrázolása látható (1. kép).³ Egy másik, Georg Hautsch által Buda felszabadítása után készített érem peremén pedig

ez olvasható: „DURCH LEOPOLD WIRD AUFGERICHT WAS LUDVIGS UNFALL LÄNGST VERNICHT” („Lipót állítja fel, mit Lajos balsorsa rég letört”).⁴

A 17. század végi felszabadító hadjárat után a győztes európai sereg vezetői vagy közvetlen leszármazottaik által a magyarországi hadi sikereknek állított emlékek⁵ közül kiemelkedik az a nagyrészt a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzött két falikárpit-sorozat,⁶ amelyet Lotaringiai Károly fia, I. Lipót lotaringiai herceg apja haditetteinek dicsőítésére készíttetett.⁷ Az 1687. évi mohácsi (nagyharsányi) csatát ábrázoló falikárpit mind az öt darabból álló, 1703–1710 között készült ún. kis Lotaringiai-sorozatban,⁸ mind az 1709–1718 között készült nagyobb és kvalitásosabb falikárpit-sorozatban szerepelt.⁹ Az innsbrucki Hofburgban őrzik azt a tíz történeti – köztük több, a nagyharsányi csatát ábrázoló – festményt, amelyek egy része a két gobelinsorozat darabjainak előképéül szolgált.¹⁰ A nagyharsányi csatát ábrázolta az a nagy méretű festmény is, amelyet Franz Joachim Beich készített a felszabadító háborúkban 1683–1688 között sikeres hadvezérként részt vevő II. Miksa Emánuel schleißheimi kastélya számára. 1689-ben a nürnbergi városi tanács megrendelésére a nagyharsányi csata tiszteletére állították fel azt a Maxplatzon ma is látható díszkutat, amelyet Johann Georg Erasmus rézmetszete is bemutatott. A felszabadító háborúk esemé-

1 PAPP 2022a.

2 GALAVICS 1986. 8, 107–108; POLGÁR 2014; POLGÁR 2019. 425–432.

3 HARSÁNYI 1926. 304–305; 13. tétel; GALAVICS 1986. 14, 109; 78. kép; G. HÉRI 2009. 153; 320. tétel.

4 HARSÁNYI 1926. 304; G. HÉRI 2009. 116; 233. tétel.

5 GALAVICS 1986. 128–132.

6 BIRK 1883. 220–223; NAGY 1972; GALAVICS 1986. 129; RÓZSA 1987. 32–47; RÓZSA 1989; PFAFFENBICHLER 1996. 54; BARDI 2009; SERFŐZŐ 2023. 101–104.

7 BIRK 1883. 220: VII/4. tétel; 223: IX/17. tétel. Vö. RÓZSA 1987. 35; PAPP–KIRÁLY 2018. 109 (SINKÓ Katalin–KERNY Terézia).

8 Bécs, Kunsthistorisches Museum, Kunstammer (a továbbiakban KHM, KK), N. T. VII.4. Vö. BIRK 1883. 220: VII/4. tétel; ANTOINE 1965; RÓZSA 1987. 35, 102; 135. jegyzet, 61. kép.

9 Bécs, KHM KK, N. T. IX.16; N. T. IX.17. Vö. BIRK 1883. 222–223; RÓZSA 1987. 40, 102; 165. jegyzet, 96. kép, 166. jegyzet, 97. kép; RÓZSA 1989. 213, 218; BARDI 2009. 14.

10 ANTOINE 1965. 26–27, 32; RÓZSA 1987. 44, 102; 190b. jegyzet, 99. kép; RÓZSA 1989. 217, 220; PFAFFENBICHLER 1996. 54, 56–58.



1. Philipp Heinrich Müller: A nagyharsányi csata emlékérmé, 1687
Budapest, MNMKG, Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, ltsz. MNM.ET.Delh.I.242.
Fotó © Magyar Nemzeti Múzeum

nyeinek ugyanakkor alig volt korabeli magyar irodalma, a csatákat inkább a nyugat-európai résztvevők naplói, visszaemlékezései örökítették meg,¹¹ ahogy az események kortárs és nem sokkal későbbi képzőművészeti reprezentációja is sokkal erőteljesebb volt külföldön, mint nálunk. A csata emlékének hazai képzőművészeti megörökítésével majd csak a 18. század végén, a felszabadító háború centenáriuma alkalmával találkozunk.

Az 1526. évi mohácsi csatát ezzel szemben a 18. század első harmadától már több hazai megrendelésű, nagy méretű, reprezentatív festmény is megörökítette. A csata országos emlékezetének lenyomataként a tragikus eseményről Kubovics Pál prefektus által 1724-ben készíttetett, az 1881. évi tűzvészben elpusztult mennyezetfreskó díszítette a garamszentbenedeki (Hronský Beňadik) bencés apátság refektóriumát.¹² Országleírásában megemlíti a festményt Vályi András,¹³ illetve néhány évvel később *Monasteriologiájában* Fuxhoffer Damian is.¹⁴ Ez utóbbi leírást Krüchten József 1821-ben a *Tudományos Gyűjteményben* is közreadta.¹⁵

Egy korábban Wenzel Pohnak tulajdonított, valószínűleg nagy valószínűséggel a 18. század közepén a bé-

csi Erdélyi Udvari Kancellária megrendelésére August Rumel (Rummel) által festett, az első mohácsi csatát ábrázoló festmény¹⁶ (2. kép) egy hat darabból álló sorozat része volt, amely a magyarok történetét a Kína melletti őshazából való elindulástól a mohácsi csatáig elevenítette meg. A sorozat festményeinek témaválasztása arra utal, hogy megrendelőjük a mohácsi csata tágabb értelemben vett országos emlékezetét kívánta megörökíteni.

A mohácsi helyi „emlékműállítási” törekvések korai példájaként említhetjük, hogy Esterházy László Pál pécsi püspök 1787 körül – a győztes nagyharsányi csata centenáriuma alkalmából – Dorffmaister Istvánnal elkészíttette az első és a második mohácsi csata ábrázolását (3–4. kép),¹⁷ illetve a csatában elhunyt II. Lajos háromnegyed alakos portréját. Az öt és fél méter széles, félköríves záródású csataképeket, illetve a portrét a mohácsi püspöki nyaralóban helyezték el.

A két mohácsi csata szimbolikus összevetése szervesen illeszkedett ahhoz a vallásos történelemszemlélethez, amely a 16. századi vesztes csatákat a törökök által elfoglalt területek 17. század végi felszabadításának

11 R. VÁRKONYI 1988. 79. VÖ. POLGÁR 2019; POLGÁR 2020; POLGÁR 2023. 123–125.

12 HAICZL 1913. 99; GARAS 1955. II. 170, 266: 16. jegyzet.

13 VÁLYI 1796. 171.

14 FUXHOFFER 1803. 139–140.

15 KRÜCHTEN 1821. 124.

16 August Rumel (?): *A mohácsi csata*, 1756–1758 (?). 325 × 310 cm. Olaj, tempera, vászon. J. n. Bécs, Magyarország Nagykövetsége. VÖ. SERFŐZŐ 2021; PAPP 2022b.

17 Dorffmaister István: *Az 1526. évi mohácsi csata*, 1787. Olaj, vászon, 553 × 271 cm. Mohács, temetőkápolna; Dorffmaister István: *A második mohácsi (nagyharsányi) csata 1687-ben*, 1787. Olaj, vászon, 553 × 271 cm. Mohács, temetőkápolna. VÖ. BOROS 1974. 279–280; BOROS 1976. 103–104; GALAVICS 1980. 65, 164–165; 63–64. tétel; BOROS 1993. 243; GALAVICS 1997. 84–86; SINKÓ 2001. 321–322; VESZPRÉMI 2013. 265; PAPP–KIRÁLY 2018. 110 (SINKÓ Katalin–KERNY Terézia); HASANOVIC–KOLUTÁČZ 2019. 592–593; HASANOVIC–KOLUTÁČZ 2020. 240; SZABÓ 2020. 23–24.



2. August Rumel (?): A mohácsi csata, 1756–1758 (?)
 Bécs, Magyarország Nagykövetsége
 Fotó © Magyarország Nagykövetsége

kontextusában az isteni igazságszolgáltatás megvalósulásaként látta: az egykori vesztes csaták helyén immár a keresztények arattak diadalt. Ezzel a szemlélettel találkozunk Dorffmaisternek a szentgotthárdi cisztercita apátság megrendelésére az 1526-os vesztes mohácsi és az 1664. évi győztes szentgotthárdi csatát ábrázoló pannóin,¹⁸ vagy a szigetvári templom szintén Dorffmaister által készített freskóin, amelyeken Zrínyi Miklós halálát (1566) és a város visszafoglalását (1689)

egyaránt megjelenítette. Paul Rycaut angol történétíró 1700-ban Londonban megjelent, *The History of the Turks Beginning with the year 1679* című, a felszabadító háborúk történetével foglalkozó könyvében a keresztény seregek fényes győzelmei kapcsán így írt a törökökről: „azt hihetjük, hogy Isten keze felemelkedett ezzel a néppel szemben, hogy az a pusztulás és a nyomor szélére kerüljön, és előidézzé megszűnésüket, hogy népként többé ne létezhesenek.”¹⁹

¹⁸ Innsbruck, Hofburg, I. sz. J 2 7806. Vö. ANTOINE 1965. 26–27, 32; RÓZSA 1987. 44, 102; 190b. jegyzet, 99. kép; RÓZSA 1989. 217, 220;

PFAFFENBICHLER 1996. 54, 56–58.

¹⁹ POLGÁR 2022. 149.



3. Dorffmaister István: Az 1526. évi mohácsi csata, 1787 körül
Mohács, temetőkápolna
Fotó © Schnell Tamás



4. Dorffmaister István: A második mohácsi (nagyharsányi) csata 1687-ben, 1787 körül
Mohács, temetőkápolna
Fotó © Schnell Tamás

Nem hiányzott ebből az üdvtörténeti gondolatmenetből – mint láttuk – egyfajta birodalmi (dinasztikus) szemlélet sem: a Magyar Királyság által elvesztett területeket a Habsburgok által vezetett szövetséges európai hadsereg szerezte vissza. A birodalmi gondolat jegyében ábrázolhatta Dorffmaister István is a szövetséges haderők vezéreit, Gabriele di Vecchi ezredest a szigetvári plébániatemplom kupolafestményén, illetve Raimondo Montecuccolit szentgotthárdi pannóján.²⁰ A gondolatmenet szélsőséges tágitásával találkozunk Fessler Ignác Aurél 1823-ban megjelent történeti munkájában: bár a mohácsi csata következményei rövid távon szörnyűek voltak, hosszabb távon dicsőséget és szerencsét hoztak, hiszen lehetővé tették, hogy az ország a Habsburg Monarchia vezetésével fejlődjön tovább.²¹

A 19. században jelentős változások következtek be a mohácsi csata megítélésében. A század első felében kialakult, majd 1849 után megerősödött a korábbi birodalmi értelmezéssel ellentétes narratíva, amely szerint az esemény legtragikusabb következménye az ország politikai önállóságának elvesztése, vagyis három évszázadig tartó idegen (oszmán és Habsburg-) uralom alá kerülése volt, ami miatt a mohácsi csata a nemzet történetének kulcsfontosságú eseményévé vált. A 19. század közepére választotta ki az alternatívák közül, dolgozta ki és rögzítette a hazai kulturális elit a Mohács-toposzt, egy olyan nemzeti tragédiát mutatva fel,

„amely egyben – nem pusztán a történettudományban, hanem a magyar narratív identitásban is – alapvető korszakhatár”.²²

Mivel a korábbi Mohács-értelmezések üdvtörténeti és birodalmi kereteit egyre inkább nemzeti keret váltotta fel, a visszafoglaló háború emléke a 19. század irodalmában és képzőművészetében is elhalványult, helyette inkább a nemzeti történelem dicsőséges, illetve tragikus eseményeit (köztük az első mohácsi csatát és Szigetvár elestét) mutatták be. Néhány kivételtől eltekintve – például Alexy Károlynak a Habsburg Monarchia szolgálatában álló nevezetes hadvezéreket, köztük a 17. század végi törökellenes háború magyarországi hadjárataiban tevékenykedett öt vezetőt ábrázoló szoborsorozata (1844)²³ vagy Molnár József *Budavár bevétele* című festménye (1858)²⁴ – a visszafoglaló háború témája majd csak az 1880-as évek bicentenáriumi ünnepségeire készült, állami megrendelésű műalkotásokon jelenik meg. Ezek legszemléletesebb példája Benczúr Gyula Buda visszafoglalását ábrázoló, saját korában is sok vitát kiváltó monumentális festménye volt.

A 19. századi romantikus történetírásban ugyanakkor a „történelem visszanyeri azt az etikai értelmet, melyet a vallásos gondolkodás tulajdonított neki, és Mohács megint az erkölcsi sok romlásokért, a visszavonásért és magyar bűnökért való bűnhődés színhelye lesz”.²⁵ Ezzel az etikai és vallásos történelemszemlélettel – amely-

20 Vö. GALAVICS 1997. 86; SINKÓ 2001. 323. Újabbán ld. PAPP–KIRÁLY 2018. 110 (SINKÓ Katalin–KERNY Terézia).

21 FESSLER 1823. 326. Vö. S. LACZKÓ 2018. 56; S. LACZKÓ 2023. 264.

22 KOVÁCS–MESTER 2019. 305.

23 Alexy 1864. 273; SZEGEDY–MASZÁK 1910; SOÓS 1961. 45; *Wien 1815–1848* 1987. 210–211; *Történelem-kép* 2000. 543–544; Kat. IX–13. (SZATMÁRI

Gizella); KRUMPÖCK–ZAJIC–FRODL 2004. 15–20; TELESKO 2006. 307, 487; 281–295. jegyzet.

24 *Vasárnapi Ujság*, 5. 1858. augusztus 29. 35. sz. 419. Olaj, vászon, 153 × 186 cm. Bécs, Österreichische Galerie Belvedere, ltsz. 7860. SZAKÁLY 1986. 12–13; FRODL 1989. 26. tétel.

25 THIENEMANN 1925. 12–13.



5. Orlai Petrics Soma: *A Mohácsnál elesett II. Lajos király testének feltalálása*, 1851
 Debrecen, Debreceni Református Kollégium Múzeuma
 Fotó © Debreceni Református Kollégium Múzeuma

nek a 16–17. században központi eleme volt a közösségi bűn és Isten erre adott büntetésének kérdése – az irodalomban is találkozunk. Dávidházi Péter nemcsak Kölcsey Ferenc vallási ihletésű *Himnusza*, hanem Vörösmarty Mihály korábban csupán morális intelmeként meghatározott *Szózata* kapcsán is az egyszerre hazafias és szakralizált értelmezés lehetőségét vizsgálja.²⁶ Tanulmányában megvilágítja a *Szózat* érvelési logikájának bibliai örökségét,²⁷ amely a keletkezés korában feltehetően még teljesen nyilvánvaló volt: a kortársak „még öntudatlanul ráismertek a vers logikájának vallási vagy éppen bibliai ősmintájára, és önkéntelenül ahhoz (is) igazodtak értelmezésükben”.²⁸ A korabeli költészetben az a kérdés is felvetődik, hogy a hazáért – többek között Mohácsnál – meghaltak véráldozata révén nyerhet-e a nemzet bűnei alól feloldozást. A mohácsi hősök „siettek a király zászlói alá s vonultak le Mohácshoz, hogy habár elhagyatva a többiektől nem képezhetnek áttörhetetlen gátot Szoliman csordái ellen, legalább vértanui haláluk által engesztelő áldozatot mutassanak be a nemzetüket méltán elítélt mindenhatóknak [...]”²⁹ – írta Remellay Gusztáv.

A reformkori költészet vallási logikájának tehát volt egy jelrendszere, amely a kortársak számára elsősorban a Bibliából lehetett ismerős, s elemei „az egykori kommentárok és parafrázisok tanúsága szerint öntudatlanul is belejátszottak a költemény jelentésébe, sőt befogadásának egész élményébe”.³⁰ Feltételezhetjük, hogy ezek az öröklődő transzcendens kötődések a bibliai minták nemzetiesítésével a képzőművészeti alkotások készítésekor és értelmezésekor is tudatosan vagy öntudatlanul felszínre kerülhettek. A hősök iránti tisztelet mellett egyfajta önostorozó, bűnbánó attitűdöt is beleláthatunk Székely Bertalannak és Than Mórnak a mohácsi csatát ábrázoló festményébe, amelyeken a végleges, visszavonhatatlan pusztulás képe tárul szemünk elé. Bibliai jelenetek ikonográfiai formuláit a hazai történeti festészetben más témák ábrázolásánál is felhasználták, elég Madarász Viktor *Hunyadi László siratása* vagy Dózsa népe (*Keresztlevétel*) című festményeire utalnunk.³¹

Orlai Petrics Soma (5. kép) és Székely Bertalan II. Lajos holttestének megtalálását ábrázoló festményében (6. kép) a kortársak éppúgy a nemzet jobb jövőjéért hozott engesztelő áldozat példáját, s az isteni Gond-

26 DÁVIDHÁZI 2017: 37–162.

27 Uo. 73.

28 Uo. 82–84.

29 Pesti Hölgy-Divatlap, 5. 1864. 2. szám, január 15., 14.

30 DÁVIDHÁZI 2017: 90.

31 BAKÓ 1999: 23.



6. Székely Bertalan: *II. Lajos holttestének feltalálása*, 1860
Budapest, Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria
Fotó © Szépművészeti Múzeum, 2025

viselés általi elfogadásának reményét láthatták, mint Kölcsey vagy Vörösmarty versében. A vallásos festészet ikonográfiai elemeit legalábbis a kortársak bizonyosan felismerték a történeti festményeken, hiszen Orlai Petrics Soma *II. Lajos holttestének megtalálását* ábrázoló festményén – ahogy Toldy Ferenc írta – némelyek „bizonyos Krisztus sírba tételének versióját állítják látni”.³² A király romlatlan teste tehát a festményeken nemcsak Krisztust, hanem a nemzetet is jelképezhette.

Orlai Petrics Soma *II. Lajos holttestének megtalálását* ábrázoló festménye „tulajdonképpen – Kölcsey *Himnuszához* hasonlóan – modernizált jeremiád, mely ezúttal a vizualitás nyelvén szólal meg”.³³ Profétai mozdulattal, az Éghez könyörögve emeli fel kezeit a mohácsi csatamezőn a halottakat eltemetető Kanizsai Dorottya Orlai Petrics Soma festményén, illetve Bartók Lajos *Mohács*

után című, 1898-ban megjelent drámájának illusztrációján. A Keresztlevétel, Krisztus siratása, illetve Krisztus sírba tétele motívum nemcsak a *II. Lajos holttestének megtalálását* ábrázoló festményeken, hanem a „mohácsi temetést” megörökítő képeken is megjelenik a halottak előtt imádkozó vagy a lepedőbe csavart holttesteket eltemető alakjában.

A mohácsi csata eltérő történet szemléletű értelmezéseivel találkozunk *II. Lajos* halálának ábrázolásain, amelyeknek két ikonográfiai típusa alakult ki. Az egyik azt a pillanatot mutatta be, amikor a király lováról a mocsárba vagy vízbe zuhan, a másik holtteste megtalálásának jelenetét. A király vízbefúlásának ábrázolása tartalmaz egyfajta kritikát is, mind a királyra, mind az ország nemességére vonatkozóan: a király a csatából elmenekülve megalázó, csúfos halált halt, mert

³² Toldy Ferenc levele Orlai Petrics Somának Münchenbe, Pest, 1851. szeptember 16. Budapest, Közép-Európai Művészettörténeti Kutató-

intézet, Archivum és Dokumentációs Központ, Itsz. MMA 2126/1927.

³³ VESZPRÉMI 2018. 307.

az őrzésére kirendelt emberek nem mentették meg az életét. A királynak a szó legszorosabb értelmében vett fizikai bukása, értelmetlen halála az ország bukását is szimbolizálja. II. Lajos holtteste megtalálásának a 19. században népszerűvé vált jelenete ezzel szemben a fiatal királynak a hazáért hozott hősi áldozatát hangsúlyozta. Azt sugallja, hogy az uralkodó – a szigetvári Zrínyi Miklóshoz hasonlóan – a keresztény hitért életét áldozó krisztusi mártírrá nemesedett.³⁴

Úgy tűnik ugyanakkor, hogy a 19. században a történeti hitelesség iránti növekvő igény már egyre inkább felülírta az allegorikus, szimbolikus szemléletet. Orlai Petrich Soma II. Lajos holttestének megtalálását ábrázoló, számos allegorikus elemet tartalmazó festményével szemben Székely Bertalan például hasonló témájú munkáján jobban ragaszkodott a történeti forrásokhoz, hiszen II. Lajos fejének megfestésekor hiteles arcképekre támaszkodhatott. A profilból ábrázolt arc, a rövid szakáll, a magasított nyakú, ráncolt ing több 16. századi érmen feltűnik, s a király arca hasonlít a brüsszeli Musée Royaux des Beaux-Arts-ban őrzött, 16. század eleji portréjára is (ltsz. 1362). Az emelkedettség, a holttestet körülállók vallásos áhítata ugyanakkor Székelynél is fontos szerepet kap.

1926-ban, a mohácsi csata 400. évfordulójára³⁵ a város központjában felépítendő Fogadalmi vagy Emléktempom mellett egy árkádsorból álló emlékművet terveztek kialakítani. Ennek közepére II. Lajos lovasszobra került volna, a bal oldali árkádsor az 1526. évi, a jobb oldali pedig az 1687. évi mohácsi csata emlékének állított vol-

na emléket.³⁶ A visszafoglaló háborúhoz kapcsolódó, jobb oldali árkádsorba ennek megfelelően Lotaringiai Károly, Savoyai Jenő, II. Miksa Emánuel, Lajos Vilmos badeni örgróf, és – a megemlékezés nemzeti jellegét erősítendő – több magyar főtiszt, így Pálffy János, Zrínyi Ádám, Batthyány (II.) Ádám stb. kőből faragott reliefszeit szánták.³⁷ Az árkádsor 1937-ben megépült, de a tervezett „címerek, reliefszek és a lovasszobor nélkül”.³⁸

A két mohácsi csata együttes ábrázolása – mint láttuk – a 17. és a 18. század végén népszerű volt, a 19. században azonban visszaszorult. Vajon miért kapott ilyen kiemelt hangsúlyt az 1926 körüli évek kultúrpolitikájában – az Osztrák–Magyar Monarchia szétválása után kevesebb mint egy évtizeddel – ismét az 1687. évi nagyharsányi csata és a felszabadító háborúk emlékeztete?

Úgy tűnik, az emlékmű koncepciójának kialakításában szerepet játszott a trianoni sokk: ezt jelzi a bal oldali árkádsor huszonöt oszlopa, amelyek száma a korabeli értelmezés szerint megegyezett „Csonka Magyarország” vármegyéinek a számával.³⁹ Mohács és Trianon összehasonlításával találkozunk Klebelsberg Kunónak az 1926-os Mohács-emlékkönyvben megjelent előszavában,⁴⁰ s ugyanez a szemlélet jelentkezik Fischer Béla Baranya vármegyei alispán költeményében is:

Vándor! Elestünkön ne ejtsél kishitű könnyet.
Vérünk hullása áldozat a honért,
Gyászemlékü Mohács örökébe jött Trianonnak
Átkai ellen fel az egekbe kiált...⁴¹

34 SINKÓ 1983. 191; KESERŐ 1984. 34; KESERŐ 2013. 276.

35 HÓVÁRI 2019.

36 HASANOVIC-KOLUTÁČ 2019. 605; HASANOVIC-KOLUTÁČ 2020. 242.

37 BARBARICS-HERMANIK 2014. 291–292; HÓVÁRI 2019. 542–543.

38 NYÁRS 2006. 74; CSÁKI 2020. 193.

39 VÖ. pl. HÓVÁRI 2019. 540, 543, 548 stb.; NÉGYESI 2022. 179.

40 LUKINICH 1926. [8–9]. VÖ. RÓKA 2013. 177–178.

41 FEHÉRVÁRY 1936. 109.

Irodalom

- Alexy 1864
N. N.: Alexy Károly. *Vasárnapi Ujság*, 11. 1864. július 10. 28. sz. 273–274.
- ANTOINE 1965
Michel ANTOINE: *Les manufactures de tapisserie des ducs de Lorraine au XVIII^e siècle (1698–1737)*. Nancy, [Université], 1965.
- BAKÓ 1999
BAKÓ Zsuzsanna: Adatok a Székely Bertalan-életmű kutatásához. In: *Székely Bertalan kiállítása* (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1999/2.) Szerk. Nagy Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1999. 13–58.
- BARBARICS-HERMANIK 2014
Zsuzsa BARBARICS-HERMANIK: Türkengedächtnis in Ungarn. Die Rolle der Gedächtnisort Mohács und Szigetvár im Prozess der nationalen Identitätsbildung. In: *Ein Raum im Wandel. Die osmanisch-habsburgische Grenzregion vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Hg. von Norbert SPANNENBERGER–Szabolcs VARGA. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2014. 275–298.
- BARDI 2009
BARDI Terézia: A „Respublica Christiana” diadala falikárpitokon. Lotharingiai V. Károly herceg fiktív diadalmenete Budán, 1686-ban. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 34. 2009. 7–32.
- BIRK 1883
Ernst von BIRK: Inventar der im Besitze des allerhöchsten Kaiserhauses befindlichen niederländer Tapeten und Gobelins. I. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, 1. 1883. 213–248.
- BOROS 1974
BOROS László: Dorffmaister Baranyában. *Művészettörténeti Értesítő*, 21. 1974. 1. sz. 269–284.
- BOROS 1976
BOROS László: Dorffmaister István két mohácsi csataképének irodalmi és művészettörténeti értékelése. *Baranyai művelődés*, 1976. 2. sz. (Mohács 1526–1976. A mohácsi csata áldozatainak emlékére.) 101–105.
- BOROS 1993
BOROS László: Mohács építészeti és képzőművészeti emlékei. In: *Tanulmányok Mohács történetéből. A település fennállásának 900. évfordulójára*. Szerk. Ódor Imre. Mohács, k. n., 1993. 237–260.
- CSÁKI 2020
CSÁKI Tamás: Árkay Bertalan építészete 1925–1945. In: *Árkay. Egy magyar építész- és művészdinasztia*. Szerk. Uő. Budapest, Holnap Kiadó, 2020. 167–214.
- DÁVIDHÁZI 2017
DÁVIDHÁZI Péter: „Vagy jőni fog”. *Bibliai minták nemzetiesítése a magyar költészetben*. Budapest, Ráció Kiadó, 2017.
- FEHÉRVÁRY 1936
FEHÉRVÁRY István: A mohácsi Hősi emlékmű. *Városkultura*, 9. 1936. 9–10. sz. 108–109.
- FESSLER 1823
I[gnaz] A[urelius] FESSLER: *Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen*, VI. *Ungarns Fall*, Leipzig, J. F. Gleditsch, 1823.
- FODOR–VARGA 2019
Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben. Szerk. Fodor Pál–VARGA Szabolcs. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.
- FRODL 1989
Geschichtsbilder aus dem alten Österreich. Unbekannte Historienmalerei des 19. Jahrhunderts. Ausstellungskatalog. Hg. von Gerbert FRODL. Wien, Österreichische Galerie Wien, 1989.
- FUXHOFFER 1803
Damian FUXHOFFER: *Monasteriologia regni Hungariae, in qua libris V. Liber I. Veszprém, Typis et Sumptibus Michaelis Sammer, 1803.*
- GALAVICS 1980
GALAVICS Géza: A történeti téma. In: *Művészet Magyarországon 1780–1830*. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. Szerk. SZABOLCSI Hedvig–GALAVICS Géza. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1980. 63–71, 163–171.
- GALAVICS 1986
GALAVICS Géza: *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadó-vállalata, 1986.

GALAVICS 1997

GALAVICS Géza: Dorffmaister István történeti képei. In: „Stephan Dorffmaister pinxit”. Dorffmaister István emlékkiállítása. Kiállítási katalógus. Szerk. KOSTVÁL László–ZSÁMBÉKY Monika. Szombathely–Zalaegerszeg, Szombathelyi Képtár–Göcseji Múzeum, 1997. 83–109.

GARAS 1955

GARAS Klára: *Magyarországi festészet a XVIII. században*, I–II. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955.

G. HÉRI 2009

G. HÉRI Vera: *A törökellenes háborúk emlékérméi*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2009.

HARSÁNYI 1926

HARSÁNYI Pál: II. Lajos és a mohácsi csata emlékérméinken. In: LUKINICH 1926. 295–312.

HAICZL 1913

HAICZL Kálmán: *A garamszentbenedeki apátság története*. Budapest, „Élet” Irod. és Nyomda Rt., 1913.

HASANOVIĆ-KOLUTÁČZ 2019

HASANOVIĆ-KOLUTÁČZ Andrea: 1526 helye és szerepe a mohácsi identitásban. In: FODOR–VARGA 2019. 563–617.

HASANOVIĆ-KOLUTÁČZ 2020

HASANOVIĆ-KOLUTÁČZ Andrea: Az 1526. évi mohácsi csata a mohácsiak emlékezetében. In: *Eke mentén, csata nyomában. A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei. Tanulmánykötet Szűcs József tiszteletére*. Szerk. HARAMZA Márk et al. Budapest, Martin Opitz Kiadó et al., 2020. 237–247.

HÓVÁRI 2019

HÓVÁRI János: A mohácsi csata két emlékéve: 1926 versus 1976. In: FODOR–VARGA 2019. 539–562.

KESERÜ 1984

KESERÜ Katalin: *Orlai Petrics Soma (1822–1880)*. Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1984.

KESERÜ 2013

KESERÜ Katalin: Mohácsról szól-e a Mohács-kép 1848/49 után? In: S. VARGA–SZÁRAZ–TAKÁCS 2013. 274–284.

KOVÁCS–MESTER 2019

KOVÁCS Gábor–MESTER Béla: Mohács szerepe a modern magyar politikai eszmétörténetben. In: FODOR–VARGA 2019. 279–335.

KRUMPÖCK–ZAJIC–FRODL 2004

Ilse KRUMPÖCK–Andreas ZAJIC–Bernhard FRODL: *Die Bildwerke im Heeresgeschichtlichen Museum*. Wien, Heeresgeschichtliches Museum, 2004.

KRÜCHTEN 1821

KRÜCHTEN József: Hazai Művészek. *Tudományos Gyűjtemény*, 5. 1821. II. kötet. 123–124.

LUKINICH 1926

Mohácsi emlékkönyv 1526. Szerk. LUKINICH Imre. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926.

NAGY 1972

NAGY Lajos: A Buda visszafoglalását ábrázoló lotharingiai gobelinek kérdései. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 19. 1972. 113–129.

NVÁRS 2006

NVÁRS Annamária: A mohácsi csata emlékművei a városban. *Belvedere Meridionale*, 18. 2006. 7–8. sz. 70–82.

PAPP 2022a

PAPP Júlia: *A mohácsi csata és II. Lajos a 16–19. századi képzőművészetben*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2022. URL https://real-d.mtak.hu/1522/13/papp.julia_doktori_mu.pdf (letöltve 2025. 04. 13.).

PAPP 2022b

PAPP Júlia: Magyar történelmi témák 18. századi bécsi festői: adatok Wenzel Pohl munkásságához és az August Rumelnek tulajdonított mohácsi csata-képhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 71. 2022. 2. sz. 233–254.

PAPP–KIRÁLY 2018

A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet. Szerk. PAPP Júlia–KIRÁLY Erzsébet. Budapest, MTA BTK–Osiris Kiadó, 2018.

POLGÁR 2019

POLGÁR Balázs: A második mohácsi csata mítosza és valósága. I. In: FODOR–VARGA 2019. 413–444.

POLGÁR 2020

POLGÁR Balázs: *Csata a Harsány-hegynél. Háború, régészet és kulturális örökségvédelem*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2020.

POLGÁR 2022

POLGÁR Balázs: A „második mohácsi csata” (1687) ábrázolá-

sa a Bibliothèque Nationale de France gyűjteményéből. In: *Mohács szimfónia. Tanulmányok a mohácsi csatával kapcsolatos kutatások eredményeiből*. Szerk. VARGA Szabolcs–TÜRK Attila. Budapest, Martin Opitz Kiadó–Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Régészettudományi Intézet, 2022. 145–150.

POLGÁR 2023

POLGÁR Balázs: Történelmi csataterek kulturális örökségvédelme Magyarországon. In: *Elsüllyedt Mohács. Újabb tanulmányok a mohácsi csatával kapcsolatos kutatások eredményeiből*. Szerk. VARGA Szabolcs. Budapest, Martin Opitz Kiadó et al., 2023. 117–130.

RÓKA 2013

RÓKA Enikő: *Nacionalizmus és modernizmus. Ernst Lajos gyűjteménye és az Ernst Múzeum*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013.

RÓZSA 1987

György RÓZSA: *Schlachtenbilder aus der Zeit der Befreiungsfeldzüge*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.

RÓZSA 1989

RÓZSA György: Falikárpitok Lotharingiai Károly győzelmeiről. In: *Végvár és társadalom a visszafoglaló háborúk korában (1686–1699)*. (Studia Agriensia, 9.) Szerk. BODÓ Sándor–SZABÓ Jolán. Eger, Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1989. 203–224.

R. VÁRKONYI 1988

R. VÁRKONYI Ágnes: „Fülhegygel hallott hír”. A visszaszoruló török képe a magyar közvéleményben. *Kortárs*, 32. 1988. 5. sz. 79–91.

SERFŐZŐ 2021

SERFŐZŐ Szabolcs: Az Erdélyi Udvari Kancellária bécsi palotájának magyar történeti tárgyú pannói 1756/1758-ból. *Művészettörténeti Értesítő*, 70. 2021. 2. sz. 235–256.

SERFŐZŐ 2023

SERFŐZŐ Szabolcs: Habsburg-reprezentáció a budai királyi palotában (1749–1945). *Ars Hungarica*, 49. 2023. 1. sz. 5–136.

SINKÓ 1983

SINKÓ Katalin: A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. *Művészettörténeti Értesítő*, 32. 1983. 4. sz. 185–200.

SINKÓ 2001

SINKÓ Katalin: Kontinuitás vagy a hagyomány újratemetése? Történeti képeink a XIX. században (Közyűlési előad-

sok, 2000. május: Millennium az Akadémián. Filozófiai és Történettudományok Osztálya). In: *A történeti helyzettudat alakváltozásai: kényszerpályák és alternatívák a magyar történelemben*, 1. Akadémiai Műhely. Közyűlési előadások. Szerk. GLATZ Ferenc. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 2001. 317–330.

S. LACZKÓ 2018

S. LACZKÓ András: Tér és történelem. Eötvös József: Búcsú. *Verso. Irodalomtörténeti folyóirat*, 1. 2018. 1. sz. 51–68.

S. LACZKÓ 2023

S. LACZKÓ András: Az állandóság változatai. A Mohács-toposz használata a 18–19. századi költészetben. In: VARGA 2023. 261–270.

Soós 1961

Soós Gyula: Alexy Károly élete és művészete. *Művészettörténeti Értesítő*, 10. 1961. 1. sz. 44–50.

S. VARGA–SZÁRAZ–TAKÁCS 2013

A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. (Locī Memoriae Hungariae, II.) Szerk. S. VARGA Pál–SZÁRAZ Orsolya–TAKÁCS Miklós. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013.

SZABÓ 2020

SZABÓ Róbert: A harsány-hegyi csata egyes emlékezeti vonatkozásai. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 14. 2020. 1–2. sz. 10–36.

SZAKÁLY 1986

Buda visszafoglalásának emlékezete 1686. Szerk. SZAKÁLY Ferenc. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986.

SZEGEDY-MASZÁK 1910

SZEGEDY-MASZÁK Hugó: Alexy Károly szobrász. *Művészet*, 9. 1910. 2. sz. 55–59.

TELESKO 2006

Werner TELESKO: *Geschichtsraum Österreich. Die Habsburger und ihre Geschichte in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts*. Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 2006.

THIENEMANN 1925

THIENEMANN Tivadar: *Mohács és Erasmus*. Pécs, Dunántúli Könyvkiadó, 1925.

Történelem-kép 2000

Történelem-kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából

Magyarországon. Kiállítási katalógus. Szerk. MIKÓ Árpád–SINKÓ Katalin. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2000.

VÁLVI 1796

VÁLVI András: *Magyar Országának leírása*, I. Budán, A' Királyi Universitásnak betűivel, 1796.

VESZPRÉMI 2013

VESZPRÉMI Nóra: A magyar történeti festészet kezdetei? (A mohácsi csata képi ábrázolásai a 18. század végén és a 19. század elején.) In: S. VARGA–SZÁRAZ–TAKÁCS 2013. 261–273.

VESZPRÉMI 2018

VESZPRÉMI Nóra: Történeti festészet (1840–1870). In: PAPP–KIRÁLY 2018. 320–327.

Wien 1815–1848 1987

Wien 1815–1848. *Bürgersinn und Aufbegehren. Die Zeit des Biedermeier und Vormärz*. Ausstellungskatalog. Hg. von Robert WAISSNERBERGER. Wien, Historisches Museum der Stadt Wien–Eigenverlag der Museen der Stadt Wien, 1987.

Remembrance and Oblivion

The Reception of the First and Second Battles of Mohács in Eighteenth–Nineteenth-Century Fine Arts

Examining eighteenth- and nineteenth-century representations of the lost First Battle of Mohács in 1526 and the victorious Second Battle of Mohács in 1687 (also known as the Battle of Harsány Mountain) in Hungarian fine arts provides interesting insights into the dynamics of historical remembrance and oblivion. Works of art created at the end of the eighteenth century to commemorate the centenary of the war of liberation against the Ottoman Empire, connected the Battles of Mohács and Szigetvár, presenting the two events together.

These artworks offer not only a religious interpretation of history with a salvation-historical perspective – the first Battle of Mohács was depicted as God's punishment, while the second battle was seen as proof of divine reconciliation –, but also

an imperial-dynastic perspective: the territories lost due to the disunity of the leaders of the Kingdom of Hungary were reclaimed by the European armies under the leadership of the Habsburg Empire. By the nineteenth century, however, the memory of the Battle of Harsány Mountain had largely faded, while the Battle of Mohács in 1526 came to be regarded as a fateful turning point of the historical past, its site becoming a significant place of national memory. In parallel with the rise of the national and independence movements that superseded the earlier imperial-dynastic perspective, artists of this period almost exclusively depicted the First Battle of Mohács and the death of King Louis II, who died in the battle, the discovery of his corpse, and the events connected to the battle, such as the story of Mihály Dobozi and his wife and the so-called "funeral of Mohács" organized by Dorottya Kanizsai.

TÁRGYSZAVAK

mohácsi csata; II. Lajos király; nagyharsányi csata; 18–19. századi történelmi festészet; August Rumel; Dorffmaister István; Orlai Petrics Soma; Székely Bertalan

KEYWORDS

Battle of Mohács; King Louis II; Battle of Harsány Mountain; eighteenth- and nineteenth-century historical painting; August Rumel; Stephan Dorffmaister; Soma Orlai Petrics; Bertalan Székely